

Persconferentie

ter gelegenheid van de publicatie van

"ARMOEDE EN SOCIALE UITSLUITING. JAARBOEK 2004."

ARMEN AAN HET WOORD, ONGEHOORD?

JAN VRANKEN

KATRIEN DE BOYSER

DANIELLE DIERCKX

(RED.)

Vrijdag 3 december 2004 – 10u30

Scribanihuis – Stadscampus

Met de steun van Vlaams minister van Welzijn,
Volksgezondheid en Gezin
Inge Vervotte

Uitgeverij ACCO, Leuven/Leusden, 2004
551 pagina's, € 32,95

**Universiteit Antwerpen - Faculteit Politieke en Sociale Wetenschappen
OASeS (Onderzoeksgroep Armoede Sociale Uitsluiting en de Stad) - Stadscampus**

Departement Sociologie
Prinsstraat 13, 2000 Antwerpen
Tel: 03 – 220 49 59 Fax: 03 220 46 36 – <http://www.ua.ac.be/OASeS>

1 . INLEIDING

Het Jaarboek Armoede en Sociale Uitsluiting is aan zijn dertiende editie toe.

Het brengt een uitvoerige beschrijving en analyse van de toestand van armoede en van sociale uitsluiting in Vlaanderen en België en van het beleid.

Het Jaarboek is een product van de Onderzoeksgroep 'Armoede, Sociale Uitsluiting en de Stad' (OASeS) van de faculteit Politieke en Sociale Wetenschappen, Departement Sociologie van de Universiteit Antwerpen (UA). Het Jaarboek wordt gefinancierd door de Vlaamse regering en is een uitgave van Acco (Leuven/Leusden).

Ter gelegenheid van het verschijnen van het Jaarboek wordt op dinsdag 7 december op de UA-CST (stadscampus) een colloquium georganiseerd over "Tien jaar armen aan het woord, ongehoord?" (zie bijgevoegde folder en www.ua.ac.be/oases).

TIEN JAAR ARMEN AAN HET WOORD, ONGEHOORD?

Colloquium

ter gelegenheid van de voorstelling van het

Armoede en Sociale Uitsluiting. Jaarboek 2004.

Dinsdag 7 december 2004 van 08u45 tot 13u00

Stadscampus Universiteit Antwerpen - Aula Rector Dhanis (K.001)

Wie tussen twee jaarboeken door naar de recentste informatie zoekt, verwelkomen we op de OASeS-website (<http://www.ua.ac.be/OASeS>) waar deze en vele andere bijgewerkte gegevens kunnen worden geconsulteerd en zelfs afgehaald.

2. OPBOUW JAARBOEK 2004

Het Jaarboek wordt ingeleid door een schets van het theoretisch kader en korte inhoud van het boek.

Deel I - Uitsluitend(e) domeinen - gaat over sociale uitsluiting op belangrijke maatschappelijke domeinen. We starten met een breed overzicht op basis van recent onderzoeksmateriaal en administratieve gegevens. Daarna vernauwt de focus naar verschillende deeldomeinen. Achtereenvolgens komen aan bod: de ongelijke positie van kansengroepen op de arbeidsmarkt, sociale ongelijkheid op het vlak van onderwijs voor en na de leerplichtverlenging en nieuwe gegevens over socio-economische gezondheidsverschillen. Binnen het domein van de vrijetijdsbesteding gaat aandacht naar de sociale gelaagdheid bij sportparticipatie. Ook wordt bekeken door welke demografische en arbeidsmarktgerelateerde levensgebeurtenissen mensen in of uit de armoede geraken. Tot slot behandelen we in twee bijdragen de beeldvorming over armoede en sociale uitsluiting. Eerst gaat het om de definities van en perspectieven op armoede die reportagemakers hanteren wanneer ze armoede in beeld brengen. Vervolgens wordt het beeld geschetst dat in de jaren '90 werd opgehangen over sociale huisvesting en sociale huurders – ook hier is de megafoonfunctie van de pers duidelijk.

Deel II – Uitgesproken armoedebeleid – betreft beleidsantwoorden. We openen met een overzicht van de ontwikkelingen in het armoedebeleid op het federale en Vlaamse niveau. Vervolgens richten we ons op het lokale sociale en stedelijke beleid: is de vrees gegrond dat lokale armoedebestrijding naar het achterplan verdwijnt? We vroegen ons ook af in welke richting de Europese beleidscontext voor de armoedebestrijding zich ontwikkelt: krijgt Europa een socialer gezicht of is de liberaliseringstendens niet meer te stuiten? In een ander hoofdstuk kijken we naar de antwoorden die twee nieuwe Europese lidstaten (Polen en Hongarije) formuleren op de armoedeproblematiek. Het deel sluit af met de Europese streefdoelen voor de arbeidsdeelname van kansengroepen in het federale en Vlaamse beleid.

Deel III – Armen aan het woord, ongehoord? – het themadeel. Wat blijft overeind van het Algemeen Verslag over de Armoede, tien jaar na publicatie? Voor wie er toen (nog) niet bij was: het verslag was het eindproduct van een uitvoerige dialoog tussen armenverenigingen, het middenveld en overheden; 1994 wordt daardoor bestempeld als een scharnierjaar voor het armoedebeleid. De hoofdstukken in dit deel zijn doorspekt met fragmenten uit interviews die we hadden met de actoren uit het AVA-tijdperk. Eerst wordt de context geschetst waarin het AVA tot stand kwam. Vervolgens komen het wat, waarom en wanneer aan bod van de beleidsparticipatie van de Verenigingen waar armen het woord nemen. Ook de lokale praktijk van beleidsparticipatie van armen en hun verenigingen in Antwerpen en op Europees niveau komen ter sprake. Een ander hoofdstuk gaat over de praktijk, de eerste beroepservaringen en uitdagingen voor de ervaringsdeskundigen in de armoede en sociale uitsluiting. De verschillen en parallellen tussen verenigingen van armen en de zelforganisaties van etnisch-culturele minderheden vormen het onderwerp van een volgend hoofdstuk. Ook besteden we aandacht aan de theoretische machteloosheid van armen(verenigingen) om aan beleidsbeïnvloeding te doen en de relaties die ze kunnen aanknopen in het maatschappelijke middenveld om daaraan te verhelpen. Een laatste, eerder theoretisch hoofdstuk gaat over de armoedecultuur en behandelt de vraag of deze de vereniging van armen in de weg staat.

Deel IV – Uitgerekend armoede – geeft het jaarlijkse cijfermatige beeld van armoede en sociale uitsluiting. Een beschouwend artikel omtrent de kwaliteitsvereisten van statistieken wordt gevolgd door van relevante en recente statistieken, telkens voorzien van een woordje uitleg.

3. THEMADEEL: ARMEN AAN HET WOORD, ONGEHOORD?

Tien jaar geleden werd het Algemeen Verslag over de Armoede (het AVA) geschreven. Omdat dit AVA wordt gezien als een referentiepunt voor armoedebestrijding in dit land, laten we dit niet onopgemerkt voorbij gaan

Hoe het AVA tot stand kwam, is een verhaal apart: het is gebouwd op de ervaringen van vele mensen die armoede aan den lijve hebben ondervonden. Deze getuigenissen verdiepten niet alleen onze kennis van de armoedeproblematiek; in het proces kwam ook de *dialogmethode* tot stand. Dat is een manier om met armen, overheid en middenveld tot gelijkwaardige communicatie en interactie te komen en samen het armoedebeleid te sturen. Door de getuigenissen van de armste burgers kregen andere actoren – beleidsmakers, hulpverleners, rechters - een beter inzicht in de complexiteit van de problematiek. Die boodschap werd uitgewerkt in concrete voorstellen en blijft tien jaar later brandend actueel.

OP ZOEK NAAR STERKE BONDGENOTEN

Waarom leidde het AVA niet tot een krachtadiger armoedebeleid? Nochtans deden armen via hun verenigingen ook na het AVA nog veel inspanningen om in beleidskringen te worden gehoord. Het antwoord moeten we niet ver zoeken: armen hebben weinig politieke macht om dingen te veranderen en beleidsmakers voelen zich vaak niet geroepen om voor hen in de bres te springen. De armen zullen vooral het beleid kunnen beïnvloeden door allianties aan te gaan met andere, machtigere maatschappelijke actoren.

Aan de basis van de beleidsparticipatie liggen de zogenaamde Verenigingen waar Armen het Woord nemen. Armen komen er samen, verzamelen ervaringen en geven beleidsimpuls. Vele van die verenigingen ontstonden in de nadagen van het AVA. Daarna kwamen de ervaringsdeskundigen in de armoede, wier job het is om een brug te slaan tussen de leefwereld van de arme en die van andere groepen (zie deel III, hoofdstuk 5).

Vandaag bestaan wel samenwerkingsverbanden tussen de verenigingen van de armen en die van de 'gemiddelde burger', maar ze zijn wel pril en ze moeten ook worden uitgebouwd.

Er zijn verschillende soorten partnerschappen mogelijk. Ten eerste kan worden samengewerkt met *lokale, regionale of nationale administraties*. In Antwerpen, bijvoorbeeld, vormt de lokale stedelijke armoedecel een brug tussen de armenverenigingen en de lokale beleidsverantwoordelijken: het is er één van de belangrijke aanspreekpunten of zelfs een partner in de vorming van het armoedebeleid. Ook een goede samenwerking met het lokale OCMW is erg belangrijk om de beleidsparticipatie te vergemakkelijken. In deel III, hoofdstuk 3 doet Diane Moras (Antwerps Platform Generatiearmen) het verhaal van zeven jaar ervaring met beleidsparticipatie in Antwerpen uit de doeken.

Daarnaast kunnen armenverenigingen allianties aangaan met partners op *het brede middenveld*. Vakbonden, mutualiteiten, socio-culturele verenigingen en jeugdbewegingen halen in hun discours diverse materies aan die ook – en vaak in de eerste plaats – armen aanbelangen. Denken we maar aan een goede job, een menswaardig inkomen, betere woningen, een betaalbare gezondheidszorg, gelijke kansen in het onderwijs, een zinvolle vrijetijdsbesteding, het uitbouwen van sociale netwerken.

Een vergelijking van de beleidsparticipatie van zelforganisaties van armen en van *organisaties van etnisch-culturele minderheden* toont dat vele belangen parallel lopen en dat samenwerking op lokaal niveau met de armoedeverenigingen een wederzijdse meerwaarde zou kunnen opleveren (zie deel III, hoofdstuk 6).

Tot slot zijn ook de *media* machtige actoren die een significante impact hebben op de beleidsvoering. Het is dan ook erg belangrijk dat armoede genuanceerd wordt voorgesteld. Er moet worden vermeden dat de arme wordt gestereotyperd en enkel en alleen verantwoordelijk wordt gesteld voor zijn situatie.

Op het colloquium bespreekt een panel van middenveldorganisaties en armenorganisaties de mogelijkheden en beperkingen van samenwerking en van een gemeenschappelijk vertoog.

4. 'UITSLUITENDE' DOMEINEN

De laatste jaren is de ongelijke deelname aan het maatschappelijke leven er voor velen niet minder op geworden. Internationale en binnenlandse ontwikkelingen op economisch en sociaal vlak maar ook in de houding van 'de mensen' en van sleutelfiguren in de samenleving zijn daaraan niet vreemd.

Het onderwijs zou ertoe moeten bijdragen dat sociale ongelijkheid vermindert; in de plaats daarvan draagt het ertoe bij dat armoede in stand wordt gehouden. Het opleidingsniveau heeft immers een hand in nagenoeg alle uitsluitingen. We moeten vaststellen dat de dualisering in het onderwijs veeleer toeneemt. Twintig jaar geleden werd, om de ongelijkheid te bestrijden, de leerplichtverlenging doorgevoerd. Vandaag blijkt dat dit niet heeft geleid tot de verwachte democratisering. De ongekwalificeerde uitstroom van leerlingen daalde de laatste twee decennia dan wel, maar de kloof tussen de zwakste en sterkste sociale groepen verminderde niet. Nog altijd hebben kinderen van laaggeschoolde moeders 5,5 maal méér kans dan kinderen van hooggeschoolde moeders om zonder een getuigschrift van het hoger secundair onderwijs de school te verlaten. De sociale waterval blijkt zelfs nog sterker te stromen. Jongeren uit de laagste sociale groepen komen altijd meer in het (deeltijds of voltijds) beroepsonderwijs terecht. Ook de schoolmoeheid en het spijbelen zijn toegenomen en hebben het imago van het hele deeltijds onderwijs aangetast. Wie tijdens het onderwijsparcours op extra hinderpalen botst, komt vaker ongediplomeerd aan de eindmeet of met een laag gewaardeerd diploma. Dit blijft niet zonder gevolgen. Laaggeschoolden vinden minder gemakkelijk toegang tot de arbeidsmarkt en lopen meer gevaar om onder de armoedegrens terecht te komen. Ze hebben een minder goede gezondheid, wonen in slechtere woningen en nemen minder vaak deel aan het culturele en verenigingsleven.

De moeilijkere aansluiting op de arbeidsmarkt staat in direct verband met de plaats die kwetsbare groepen innemen onderaan de (economische en dus) inkomensladder. Het (inkomens)armoederisico van wie werkloos is in België is tien keer hoger (32%) dan dat van wie een job heeft (3%). In en uit armoede geraken, hangt vaak samen met arbeidsmarktgerelateerde gebeurtenissen. In tijden van laagconjunctuur vallen meer mensen zonder job: het aantal werklozen gaat sinds 2001 crescendo; ook in 2004 is er nog geen daling zichtbaar. Doorheen hoogconjunctuur en laagconjunctuur blijven dezelfde groepen structureel uitgesloten van arbeidsdeelname. Deze uitsluiting pint zich vast op leeftijd (jongeren, ouderen), onderwijsniveau (laaggeschoolden), etniciteit (allochtonen) en gehandicapten. Voltijdse arbeidsmarktparticipatie biedt nog altijd de beste bescherming tegen inkomensarmoede.

Steeds meer landgenoten beoefenen de laatste decennia één of andere vorm van sport, maar het gros van de niet-sportende medeburgers leeft in sociaal zwakkere huishoudens. Sommige meer democratische vormen van sport, zoals fietsen en wandelen, kunnen sociale cohesie en integratie bevorderen; minder of niet-democratische sporten leiden tot sociale distantiëring en uitsluiting.

5. BEELDVORMING OVER ARMOEDE

Het beeld dat bij het brede publiek leeft over armoede en over armen, is niet onbelangrijk om een maatschappelijk draagvlak voor armoedebestrijding te creëren. Hoe men dé arme in veelbekeken reportages (van programma's zoals Jambers, Koppen en Het leven zoals het is: OCMW) voorstelt, speelt wellicht een belangrijke rol in de beeldvorming van het merendeel van de bevolking. Uit het onderzoek blijkt dat armoede niet altijd wordt gestereotypeerd, maar meestal zijn het wel de materiële aspecten van armoede (huisvesting en gebrek aan geld) die bovendrijven, omdat die het meest 'spreken'. Ook schuiven reportagemakers, bewust of onbewust, verantwoordelijkheden toe. In de onderzochte reportages worden de armen eerder geportretteerd als slachtoffers dan als profiteurs. De trend in het reportage maken om een maatschappelijk fenomeen te brengen aan de hand van individuele verhalen houdt in dat er weinig aandacht wordt besteed aan de ruimere, structurele context en duiding van het probleem armoede. Het is dus belangrijk dat beeldmateriaal en individueel verhaal in een correcte context worden geplaatst, om de kijker niet met een eenzijdig beeld van armoede achter te laten.

Dat de media een belangrijke rol spelen in de perceptie van sociale materies, bleek ook uit het verhaal over de verslechterende reputatie van de sociale huursector en haar bewoners tijdens de jaren 1990. Het vertoog steunde op incidenten en werd gevoed door uitspraken in de pers van personen met belangrijke maatschappelijke posities. Hoewel niet gebaseerd op wetenschappelijke vaststellingen, werden aan deze gepercipieerde werkelijkheid wel beleidsvoorstellen gekoppeld.

6. HET ARMOEDEBELEID HERBEKEKEN

Over het armoedebeleid van 2004 kunnen we goede en minder goede berichten brengen. We selecteren enkele ontwikkelingen.

De dringendste signalen ontvangen we uit het woonbeleid. Hier moet een grote inhaaloperatie gebeuren, onder andere betreffende de private huurmarkt (een prijs- en kwaliteitsbeleid) en de sociale huurmarkt (meer sociale woningen). Vooral het gebrek aan beleidscontinuïteit heeft de laatste jaren het sociale woonbeleid gehypothekeerd.

Ook werd dit jaar, met veel gedruis, een stijging van het leefloon (met vier keer 1%) aangekondigd, maar op de noodzakelijke inhaaloperatie met 10%, begonnen in de vorige legislatuur, wordt (in stilte) 2% bespaard.

Het overleg tussen de federale en regionale overheden, dat nodig is voor een gecoördineerde aanpak, blijft grotendeels achterwege.

De beleidsantwoorden op het armoedevraagstuk lijken ook steeds meer geïnspireerd door het individuele schuldmodel. Meer en meer worden de burgers aangesproken op hun individuele verantwoordelijkheden en plichten, het opvallendst in het economische activeringsbeleid en het preventieve gezondheidsbeleid. Kan dit nog door de beugel voor de draagkrachtigen onder hen, dan zullen de mensen uit onze doelgroepen onder de toegenomen lasten bezwijken.

Op het vlak van lokaal sociaal beleid zien we onze vrees bewaarheid worden: met name dat de hervorming van het Sociaal Impulsfonds (SIF) een vrijgeleide geeft aan lokale besturen om, in hun grotere autonomie, minder te investeren in sociaal beleid, laat staan armoedebeleid. Het stedelijke beleid wordt in Vlaanderen verengd tot een economisch groeibeleid, een 'aantrekkelijk' beleid voor gegoede bewoners, consumenten en ondernemers. Stedelijke armen krijgen vooral aandacht als lastposten en het beleid gericht op kansarmen lijkt te verschuiven van emancipatie naar sociale controle en disciplineren.

Dit alles speelt zich af in een Europese context. Hoe stevig is de sociale beleidspijler Europees verankerd? Hij moet immers niet enkel stand houden in de golfslag van de nieuwe lidstaten, maar ook in de sterke neoliberale storm die over Europa opsteekt. Tekenen daarvan zijn onder andere de manier waarop men de eenmaking van de vrije markt wil realiseren (de richtlijn Bolkestein), de liberaliseringstendens bij de diensten van algemeen belang en de afnemende aandacht van de Europese Commissie voor de realisatie van de Lissabondoelstellingen.

CIJFERS IN DE MARGE

ARBEIDSMARKT

- De stijging van de afgelopen jaren van het aandeel UVW's dat minder dan één jaar werkloos is, zet zich in 2004 in België niet verder. Daartegenover staat dat het aandeel langdurig werklozen (meer dan 1 jaar werkloos) verhoudingsgewijs stijgt: in 2004 waren er 259.296 langdurig werklozen, wat neerkomt op 60,5% van het totaal aantal UVW's (+12,4% t.o.v. 2003); het aantal UVW's dat één tot twee jaar zonder werk zit steeg op jaarbasis met 12%; zij die twee tot vijf jaar werkloos zijn zelfs met 23%. Ook het aantal UVW's dat tien jaar of langer werkloos is, steeg verder (+9%). Hoe langer mensen uit de arbeidsmarkt zijn, hoe moeilijker ze er later terug aansluiting vinden.
- Meer dan de helft (51%) van alle UVW's heeft in 2004 een diploma dat niet hoger is dan dat van lager secundair onderwijs. Bij UVW's die één jaar of langer werkloos zijn, heeft in 2004 bijna zes op tien (57%) lager onderwijs of lager secundair onderwijs als hoogste onderwijsniveau.
- Werkloos zijn, houdt een sterk verhoogd armoederisico in: 32% van de werklozen valt onder de armoedegrens tegenover 3% van de werknemers (Eurostat, 2004).

HUISVESTING en ENERGIE

- Eind 2003 stonden 73.228 huishoudens op de wachtlijsten voor een sociale huurwoning.
- Woningen worden ongeschikt of onbewoonbaar verklaard omwille van ernstige vochtproblemen (90%), risico's op brand of elektrocutie (58%), gevaar voor CO-vergiftiging (40%) en ernstige stabiliteitsgebreken (15%). In 11% van de gevallen is er geen sanitair en bij 67% zijn de deuren en ramen in (zeer) slechte staat.
- Armen merken weinig positiefs van de liberalisering van de energiemarkt: in 2003 werden in Vlaanderen 2.484 huishoudens volledig afgesloten van elektriciteit - 1.578 van aardgas.

ONDERWIJS

- In België zijn in 2003 zes op tien langdurig werklozen laaggeschoold.
- In 2003 voegden weerom 13.750 nieuwe ongekwalificeerde schoolverlaters zich bij het al bestaande bestand in Vlaanderen.
- Kinderen van laaggeschoolde moeders hebben 5,5 maal méér kans om zonder getuigschrift van het HSO de school te verlaten dan kinderen van hooggeschoolde moeders.
- Na de leerplichtverlenging (twintig jaar geleden ingevoerd) hebben jongeren met een laaggeschoolde moeder relatief een véél grotere kans dan voordien om af te studeren in het beroepsopleidingen.

GEZONDHEID

- Uit het jaarverslag van het RIZIV (2003) blijkt dat sinds 1999 in de ziekteverzekering het aantal niet-beschermde personen met 46% steeg: in 2003 ging het om 163.023 mensen.
- Mensen met een hogere sociaal-economische status hebben een betere gezondheid; vooral het opleidingsniveau is hierin van doorslaggevend belang.

INKOMEN

- De 10% rijkste inkomens beschikken in 2001 over meer dan een vierde (25,4%) van het totale nationale netto-inkomen: een stijging van 0,7% ten opzichte van 2000. De 10% armsten moesten het stellen met 2,1%: een daling met 0,1% ten opzichte van 2000. Tijdens de jaren 1990 en daarna nam het aandeel van de hoogste inkomensgroep toe; vooral de middenklassen leveren in. Voor de armsten blijft de inkomenssituatie eerder gelijk. De groeiende inkomensongelijkheid (uit arbeid) gaat langzaam voort. Inkomen uit kapitaal is nog veel ongelijker verdeeld en wordt in België nauwelijks belast.
- De Europese armoedegrens bedraagt 60% van het gestandaardiseerd mediaan nationaal inkomen. Voor een alleenstaande komt dit neer op een maximaal inkomen van € 775 per maand. Daaronder leefde in 2001 13% van de Belgische huishoudens; 7% van de bevolking wordt getroffen door langdurige inkomensarmoede.
- Groepen met een verhoogd armoederisico zijn werklozen (32% - bij mannen 40%), alleenstaande vrouwen (26%), éénoudergezinnen (25%) en gepensioneerden (21%).

VOEDSELBANKEN

- In 2003 moesten 100.000 mensen een beroep doen op de voedselbanken voor één of meer voedselpakketten of maaltijden; sinds het begin van de jaren '90 nam het aantal behoeftigen die aanklopten bij de voedselbanken voortdurend toe: tussen 1994 en 2003 steeg het aantal begunstigden met bijna 70%. Daarnaast werd dubbel zoveel voedselhulp ingezameld in 2003 dan in 1994.